

İSLÂM HUKUKUNDA

SİGORTA VE FÂİZ HAKKINDA BİR RİSÂLE

*Prof. Dr. Ârif Cüveycâti**

*Çev.: Doç Dr. Ekrem Buğra Ekinci***

Giriş

Sigorta, bugünkü anlamıyla İslâm hukuku literatürüne daha geçen yüzyılda girmiştir. Bu konuda ilk hükümlere ondokuzuncu asırda Şam'da yaşamış Hanefî mezhebindeki bir Osmanlı hukukçusu olan Seyyid Muhammed Emîn İbni Âbidîn'in *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* adlı çok kıymetli eserinde rastlanmaktadır. Konuları etraflı inceleyen ve yazılış tarihi bakımından da nisbeten günümüze en yakın olmasının değerini arttırdığı bu eserde İbni Âbidîn, sigortanın ne kefâlete, ne de emânet akdinde emânetçinin ücret almasına benzemediğini isbatlamaya çalışmış; sigortanın ğarar, yani belirsizlik bulunduğu için fâsid bir sözleşme olduğunu ve İslâm hukukunun uygulandığı yerlerde buna cevaz verilemeyeceğini bildirmiştir. Daha sonra İstanbul'daki Şeyhülislâmlıktan, hayat sigortasının geçerli olup olmadığına dair 1911 yılında istenen bir fetvâya, adı geçen makam, İslâm ülkesi dışında bulunan bir şirketle yapılması durumunda geçerli olacağı yolunda cevap vermiştir. Yine son Osmanlı şeyhülislâmlarından büyük hukukçu Mustafa Sabri Efendi de sigortaya cevaz verilemeyeceğini, çünkü bunun bir çeşit kumar olduğunu söylemekte ve iâne (yardım) sandıklarını bir çözüm yolu olarak tavsiye etmektedir. Bunu takiben, son asrın büyük İslâm hukukçularından olup, bu konuyla derinlemesine ilgilenen eski Mısır müftüsü Muhammed Bahîtü'l-Muti'î, aynı yolda yürüyerek sigortanın geçerli bir akit olmadığını etraflı delillerle açıklamıştır. Yine bu kanaati taşıyanlardan Yûsuf el-Kardâvî de, burada bir teberru, yani bağış söz konusu olmadığı için sigortanın yardımlaşma sayılamayacağına, buna bir şirket de denilemeyeceğine dikkat çekmiştir.

* Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi Ahkâm-ı Fikhiyye Eski Müderrisi.

** Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Kürsüsü Öğretim Üyesi.

Daha sonraları bazı çağdaş hukukçular, İslâm hukukuyla ilgili toplantılarda, bir ihtiyaç, hatta zaruret olduğu gerekçesiyle ve bir takım başka hukukî hükümlere de kıyas ederek sigortanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlar içinde en geniş ve ısrarlı açıklamalar Prof. Mustafa Ahmed Zerka'ya aittir. Suriyeli olan bu zat, 1961 yılında Şam'da düzenlenen İslâm Hukuku Haftası'nda, sigortanın çeşitli bakımlardan bey' bi'l-vefâ, âkile, muvâlât akdi, kefâlet gibi hukukî müesseselere benzerliğine işaret etmiş, bu sebeple câiz olduğunu bildirmiştir. Öte yandan bu görüşe en büyük itiraz, konferansa katılan Mısırlı hukukçu Prof. Ebû Zehre'den gelmiş, bunun görüşleri Şam'da yayınlanan *el-Hadâretü'l-İslâmiyye* dergisinde (Yıl:2, Sayı:5) çıkmıştır. Zerka da buna cevaplarını yine aynı dergide yayınlamıştır. Her ikisinin de görüşleri o zaman İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü hocalarından Hayreddin Karaman tarafından Türkçeye çevrilmiş olarak 1976 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Ebû Zehre, kaza ve tehlike sigortalarının hoş görmemekle beraber bunların geçerli olduklarını, ancak hayat sigortalarının asla böyle sayılamayacağını bildirmekte, böylece sigortaya mutlak olarak cevaz vermeyen diğer hukukçulardan ayrılmaktadır, çünkü bunlar her çeşit sigortanın geçerli olmadığı görüşündedirler. Maamafih Ebu Zehre de sonra bu fikrinden döndüğünü açıklamıştır. Öte yandan M. Abduh, Taha es-Senûsî ile Yûsuf Musa ve Abdurrahman İsa gibi bazı yazarlar, sigortanın cevazı hususunda Zerka ile aynı kanaattedirler. Bu arada 1972 yılında Libya'nın Beydâ şehrinde toplanan konferansta da hayat sigortalarının geçerli olmadığı, ancak kaza ve tehlike sigortalarının her ne kadar mevcut fıkıh bilgilerine uymasa bile âdet haline geldiği için geçerli sayılacağına karar verilmiştir. Bu yönde düşünen Dr. Sıddık Muhammed Emin Darîr, Libya evkaf bakanlığının yayınladığı *Hedyü'l-İslâmî* dergisindeki yazısında (Yıl:1975, Sayı:6) bilhassa kaza ve tehlike sigortalarının bir yardımlaşma mahiyeti taşıdığını, buna ihtiyaç bulunduğunu, sigortacının sigortalıya kefil ve herkesin alacağından ve vereceğinden emin olduğunu bildirerek Zerka'nın yolunu tutmuştur.

Bu yazı, Suriye'nin Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi Ahkâm-ı Fikhiyye eski müderrislerinden Profesör Ârif el-Cüveycâtî'nin yazdığı ve *Kelimetü Hakkın Havle Ukûdi't-Te'mini ve'r-Ribâ fi'l-İslâm* adıyla 1962 yılında Şam'da yayınlanmış olan yirmi sayfalık Arapça bir risâlenin tercümesidir. Bu eser, yukarıda zikredildiği üzere, yine aynı ülkeden Profesör Mustafa Ahmed Zerka'nın 1961 yılında düzenlenen İslâm Hukuku Haftası'nda sigorta akdinin sahih olduğuna dair verdiği ve ertesi yıl da tenkitlere cevaplarıyla beraber adı geçen *el-Hadâretü'l-İslâmiyye* dergisinde yayınlanan tebliğine bir reddiye mahiyetindedir.

Cüveycâtî, sigorta akdine cevaz vermeyenlerin safında yer almakta ve modern anlayıştaki Zerka'dan farklı olarak meseleyi tamamen klasik bir tarza

ele almaktadır. Bu konuda hukukçuların modern yaklaşımları yazarın din gayretine dokunmuş olacak ki, Zerka'nın görüşlerine destek aldığı delillerin konuyla ilgisi bulunmadığını, öte yandan Hanefî mezhebinin en muteber kaynağı sayılan Reddül-Muhtar'ın yazarı İbni Âbidîn'in konuyla ilgili sözlerini zikrederek eski âlimlerin kıyamete kadar gelecek bütün problemlere çözüm getirdiklerini ve eksik bir şey bırakmadıklarını kaydetmektedir. Bu da yazarın anlayışını yansıtmaya açısından dikkat çekicidir. Eserde sigortanın dünyevî yönü incelendiği gibi, çeşitli âyet ve hadislerle işin uhrevî yönü de sık sık dile getirilmiştir. Bu yönden eserin klasik fıkıh kitapları uslubunda yazıldığı söylenebilir. Ayrıca yazar, fâiz hükümleri ve ticarete uyulması gereken prensiplere değinmeyi de gerekli görmüştür. Cüveycâtî'nin sigorta akdine itirazları, en çok bunda ğarer, yani belirsizlik bulunması etrafında yoğunlaşmaktadır. Aslında Ebû Zehre'nin yayınlanan görüşleri Zerka'nın görüşlerini karşı yeterince güçlü esasları içermekte ve bir tartışma zemini kurmaya elverişlidir. Ancak Ebû Zehre, Cüveycâtî'den daha yumuşak düşünmektedir, hatta bir ara zarar ve tehlike sigortalarına cevaz verir gibi olmuştur. Bu sebeple bir çeşitlilik olması bakımından, bunlardan daha değişik üslûba sahip bir yazarın bu husustaki görüş ve itirazlarının da Türkçeye çevrilerek ortaya konulması faydalı bulunmuştur. Yeri geldikçe bazı açıklamaları içeren dipnotlar ve âyet numaraları tercüme eden tarafından konulmuştur.

Bu konuda hukukçular arasında bir uzlaşmanın sağlanamayışı, biraz da İslâm hukukunun günümüzde artık bütünüyle uygulanan bir hukuk sistemi olmaktan çıkmasıyla doğmuştur. Sigorta modern haliyle, İslâm hukukunun uygulanma sahası dışındaki ülkelerde doğmuş, bilahare İslâm dünyasına büyük ölçüde İslâm hukukunun kısmen veya tamamen terk edildiği devirlerde girmiştir. Bu sebeple benzerlerinde olduğu gibi burada da ortaya çıkan yeni meselerin İslâm hukukuna uygun olup olmadığı değil, belki İslâm hukukunun bu yeni kuruma uygun olup olmadığı söz konusu edilmektedir. Sigortanın geçerli olup olmadığına, hatta kısmen geçerli ve kısmen de geçersiz olduğuna dair görüş bildirenlerin hepsinin de dayandıkları deliller, kendi mantığı içerisinde tutarlı ve güçlüdür. Bu sahada meseleyi kesip atacak şekilde konuşmanın imkânsızlığı ortadadır. Ancak bu durum içinden çıkılmaz bir sıkıntı da doğurmamaktadır. Yukarıda da işaret edildiği üzere İslâm hukukunun uygulanmadığı yerlerde böyle bir problem yoktur, sigorta da dâhil her çeşit fâsid akit burada geçerlidir. Öte yandan, tarihte, en azından yakın tarihte İslâm hukukunun uygulandığı zamanlar da göz önüne alınacak olursa, bu hukuk sisteminde sigortanın fonksiyonlarını gören ve maksada çok daha elverişli yardım sandıkları gibi başka kurumların varlığına rastlanmaktadır. Burada, sigorta akdinde esas olan ve akdin yerine getirilmesinin bağlandığı

olay gerçekleşirse sigortacının, gerçekleşmezse sigortalının uğradığı büyük zarar söz konusu değildir. Bu yardım sandıkları teberru, yani bağış kabul eder, bunları bağış sahipleri arasından seçilen veya hükümet tarafından belirlenen emîn bir kimse idare ederdi. Bu kimse sandıkta toplanan paraları, tıpkı nakit para vakıflarında olduğu gibi tenmiye edebilir, yani bunların mudârebe (emek-sermaye ortaklığı), muamele (kredi ihtiyacı olan kimseye borç verip yanında ucuz bir şeyi pahalı veresiye satmak), murâbaha (krediye ihtiyacı olan kimseye bir malı veresiye satıp, daha ucuza peşin satın almak) gibi yollarla gelir getirmesini sağlayabilirdi. Kaza ve âfetler neticesi doğan zararlar bu yardım sandıklarınca karşılanırdı. Böylece hem gerçek bir yardımlaşma sağlanır, hem de tek bir kişinin (ki bu çoğunlukla sigortacıdır) giderek zenginleşmesi yerine, zarar ve ziyanın eşit bir şekilde topluma yayılarak etkisinin azaltılması mümkün olurdu. Öte yandan beytül-mal, yani devlet hazinesi zenginlerden topladığı zekâtları bir fonda toplar, fakirlerden bir şey almaz, sonra bundan çalışamaz durumda olanlara maaş bağlar, ev sağlar, sağlık veya diğer zaruri masraflarını karşılardı. Selçuklu ve Osmanlılarda bizzat devletin kurduğu ve tamamen bir kamu hukuku tasarrufu olan derbent sistemiyle yolların emniyeti vergi muafiyeti (veya başka tavizler) karşılığında o yol kenarlarında yaşayanlara yüklenmekte, böylece tüccarların mallarının zarar görmesi durumunda bunlar tazmin yükümlülüğü altına girmektedir. Bu sistem tamamen bir kamu hukuku tasarrufu olduğu için İslâm hukukuna da aykırılık teşkil etmezdi.

Yazarın Kısa Özgeçmişi

Muhammed Ârif bin M. Vahîd bin Sâlih Cüveycâtî (1899-1976), Şam'da yaşamış, Hanefî mezhebinde büyük bir İslâm hukuku, hadis ve dil âlimidir. Abbasî soyundandır. Zamanının en önde gelen âlimlerinden eski usulde medrese tahsili görmüş, ezcümle M. Hayru't-Tabba', Râşid Kuvvetli, Abdülkâdir İskenderânî, Mahmud Attâr, Abdülkâdir Bedran ve Şeyh Bedreddin Hasenî'den çok kıymetli kitaplar okuyarak bu sonuncusunun üç asistanından biri olmuştur. Anadilinin yanında, bir dil âlimi derecesinde İngilizce, Fransızca ve Türkçe bilirdi. İşgal devrinde Fransız ve Suriyeli yetkililer arasında aracılık yapmıştır. Ticaretle hayatını kazanmış, arzusu hilafına seçildiği Şam Ticaret Odası emînliği görevini vefatına kadar elli yıl sürdürmüştür. Ömrü boyunca hergün akşamla yatsı arasında gayriresmî olarak Şam'ın meşhur Emevî câmiinde Hanefî fıkhı ve bilhassa Hâşiye-i İbni Âbidin okutmuş, pekçok öğrenci yetiştirmiştir. Çok dindardı. Uzleti, yalnız kalmayı sever, insanların arasına karışmak ve çok konuşmaktan hoşlanmazdı. Bu sebeple zamanın Suriye cumhurbaşkanı Tâceddin Hasenî tarafından kendisine yapılan başmüftülük teklifini geri çevirmiştir. Bozuk

mezhepleri, bid'at fırkalarını reddeden eserlerinin yanında Hanefî mezhebine göre alış-veriş hükümlerini ayrıntılı olarak bildiren *el-Ma'lûmâtü'd-Darûriyye* adlı bir eseri vardır. Şam'da vefat etmiş, tarihî Bâbu's-sağir kabristanına defnolunmuştur. Ağabeyi Yâsin Cüveycâtî de (1878-1965) meşhur bir hukukçu, hâfiz, Nakşibendî tarikatına mensup bir mutasavvıftı¹.

İslâmda Sigorta Akitleri ve Fâiz Hakkında Sözün Doğrusu

(Profesör Ârif Cüveycâtî Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi Ahkâm-ı Fıkhiyye Eski Müderrisi)

Sözün Doğrusu

(Rahmân ve Rahîm olan Allahın adıyla, sadece O'ndan yardım dileriz.)

Profesör Mustafa Zerka'nın, Şam'da yayınlanan "*el-Hadâretü'l-İslâmiyye*" dergisinin birkaç sayısında İslâmda sigorta akdi hakkında uzun bir araştırmasını okudum ve iyice inceledim. Yazarın söylediklerinin çoğunun, muteber şer'î kaynaklara uymadığını gördüm. Maamafih bununla da yetinmemiş, sigorta akdinin kayıtsız şartsız olarak tamamen İslâma uygun olduğunu yazmış. Kendi indî görüşüyle sigorta akdinin helâl ve zarurî, hatta yapılması iyi bir iş olduğunu bildirmiş. Yine şer'î kâidelere aykırı olan da'vâsını isbat etmek için birtakım aslı astarı bulunmayan akli deliller getirmiş. Aynı zamanda Profesör Zerka'nın, bazı fâiz çeşitlerinin yasak olmadığına dair Millet Meclisi'nde bazı tartışmalara girdiğini de duydum. Burada fâiz çeşitleri zikredilmiş, bu konuda şer'î nassların çatıştığı ve bunlarda bir açıklık bulunmadığı dahi söylenmiştir.

Bunun için, her ne kadar insanların çoğu, helâl-harâma bakmadan "para gelsin de nereden gelirse gelsin" diyecek kadar maddeye önem verse de, sağlam şer'î kaynaklara dayanarak bu mevzuda bir reddiye yazmayı kendime dîni bir vecîbe kabul ettim. Âlim, câhil herkesin bu konuyu iyice anlamaları için sözü kısa tutacağım. Başarı Allahdandır.

Meşrû Kazanç Yolları

Bu konuyu iyice anlamak için, kazanç konusundaki akitlerin şer'î prensiplerini ve akdi yapan taraflara yüklenen sorumlulukları bilmek gerekir. Bunun için önce konumuzla ilgili bazı âyet ve hadîsleri nakledeceğiz. Tâ ki, sigorta ve fâiz meselesini iyice anlayalım.

Allah diyor ki: (Ey îmân edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden bitirdiğimiz şeylerin en güzellerinden infak ediniz, hak yolunda harcayınız!

¹ Bkz. Nizâr Abaza/M. Mutî' el-Hâfiz: Târihu Ulemâi Dimeşk fi'l-Karnî'r-Râbi' Aşer Hicrî, Dimeşk tsz.

Kendinizin göz yummadan almayacağınız derecede bayağı ve kötü şeyleri infak için seçmeyiniz.) [Bekara: 267]².

(Ey îmân edenler! Mallarınızı, kendi aranızda karşılıklı rızaya dayanan ticaret olmaksızın haram sebeplerle yemeyiniz.) [Nisâ: 29].

(Senden içki ve kumarı sorarlar, de ki, onlarda hem büyük günah ve hem de insanlar için faydalar vardır. Günahları faydalarından büyüktür.) [Bekara: 219].

(Fâiz yiyenler dediler ki, alım-satım da ancak fâiz gibidir. Halbuki Allah, alış-verişi helâl, fâizi haram kılmıştır.) [Bekara: 275].

Hz. Peygamber de, alış-verişin gerekli olmayan şartlarıyla ilgili buyuruyor ki: (Bazı insanlara ne oluyor ki, Allah'ın kitabında bulunmayan birtakım şartları koşuyorlar? Her kim Allahın kitabında bulunmayan bir şart koşarsa geçersizdir. Yüz tane şart koşsa bile, Allah'ın şartı daha doğru ve daha kuvvetlidir.) [Kütüb-i sitte]

Olmayan şeyi satmak ile ilgili olarak, meyveyi olgunlaşmadan ve hastalıktan emin olmadan satmak isteyen kimseye yine Hz. Peygamber buyurdu ki: (Peki şayet Allah, bu meyveyi vermezse, sen kardeşinin malını ne ile kendine helâl edeceksin?) [Buhârî ve Müslim]

İslâm hukukçuları, kanun koyucunun izin verdiği alış-veriş, kiralama ve hizmet akidleriyle ilgili olarak birçok şartlar zikretmişler. Şöyle ki:

1- Satılan şeyin mütekavvim (hukuken üzerinde akit yapılabilen) bir mal olması,

2- mevcut olması,

3- satıcının malı olması (kendisi için satıyorsa),

4- teslim etmeye muktedir olması,

5- satılan şeyin malûm olması,

6- bedelin malûm olması,

7- fâsit bir şartın bulunmaması. Bu şartlar, benzer bütün akitler için geçerlidir.

² Eserin metninde bu âyet bildirilirken, âyetin ilk kısmında muhtemelen zuhul eseri olarak, "Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin en temiz olanlarından yeyin" meâlindeki âyet (Bekara: 172) yazılmıştır. İki metnin Arapçaları arasında sadece iki kelime farkı bulunmaktadır. Öte yandan her iki ifadenin de anlamı birbirine yakındır, ancak bizim meâlen aldığımız ifade, konuyla daha doğrudan ilgilidir ve zannederiz ki yazarın muradı da budur.

Sigorta Akdinin Fesâdı ve Sonuçları

Yukarıda kazandırıcı akitlerinin esaslarını ve in'ikad etmesi olması için gerekli şartları zikrettik. Kazandırıcı akitler, ticaret, kiralama ve hizmet muamelelerinden farklı birşey değildir. Dolayısıyla yukarıda bildirdiğimiz prensiplere aykırı unsurları akdin fâsit olmasına sebebiyet verir. Fâsit olduğu için o akdin gereğini yapmamak ve o akdi feshetmek gerekir. Çünkü böyle fâsit bir akitle gelen kazanç, habîs kesb, yani kötü kazanç kabul edilir.

İslâm hukukçularının bildirdiklerine göre, mebînin, yani satılan şeyin veya semenin, yani bedelin, tartışmaya sebebiyet verecek kadar meçhul olması akdin fesâdını gerektirir. Yine, akdin gereklerinden olmayan ve iki taraftan birine menfaat sağlayan bir şart da, eğer câiz olduğuna dair bir nass veya urf-i âm, yani genel örf yoksa akdin fâsit olması sonucunu doğurur. Kanun koyucu, bu fazla olan şartı bir çeşit fâiz olarak görmüş, tehlike, kumar ve ğarer (belirsizlik) ihtiva eden akitleri kesinlikle yasaklamıştır. Nitekim sigorta akdinde de ğarer vardır. Kumar olan işlerde de aynı ğarer vardır. Sözgelışı, inci avcısının veya balıkçının az olsun, çok olsun çıkaracağı inci veya balıkları satması ve çeşitli eşyalar bulunan bir yere taş atıp hangisinin üzerine düşerse onun alınması şeklindeki akitlerde ğarer bulunmaktadır.

Dürri'l-muhtar kitabında diyor ki, bu, kanun koyucunun yasakladığı câhiliye devri alış-verişlerindedir, çünkü bunda kumar vardır. İslâm hukukçuları, ğareri, iki ihtimalli olan veya bizce neticesi belli olmayan iş, şeklinde tarif etmiştir.

Ben derim ki, konumuz olan sigorta da böyle ğarer ihtiva eden bir akittir. Buna ilâveten sigorta akdinde bir akdin fesâdına sebep olacak pekçok müf-sitler, yani bozucu unsurlar vardır. Meselâ, şer'î bir ivaz, yani karşılık bulunmamaktadır. Neye kefil olunduğu belli değildir. İslâm hukukçuları diyor ki, bilinmezlik bulunduğu için *uhde* adı verilen kefâlet³, yerine getirmekte

³ Kefâlet bi'l-uhde, yani uhde yoluyla kefâlet geçerli değildir. Çünkü uhde kelimesi değişik anlamlara gelmektedir. Nitekim bunun bir anlamı, akit konusu malın, satanın malı olduğunu gösteren belgedir. Buna göre, uhde, satılan şeyin müşteriye teslimine kefâlet demektir ki kefil satıcının uhdesinde bulunan malı teslim kefil olduğu için bu adı almaktadır. Bu çeşit bir kefâlet, teslim muktadir bulunmadığı bir şey kefil olduğu için geçerli değildir. Diğer bir anlamı da, satılan şeyin müşterinin elinden istihkak yoluyla alınması veya bunlarda eski bir aybın ortaya çıkmasıyla tazmine kefil olmak demektir, buna kefâlet-i derek de denilir. Böyle bir kefâlet, Hanefi mezhebine göre ancak belirli şartlar altında geçerlidir, çünkü miktar meçhuldür. Böyle bir kefilin sorumlu tutulabilmesi için, satıcının veya müşterinin aleyhine malda veya semende istihkaka, yani başkasının hakkı bulunduğu dair hükmedilmiş olması veya kefilin başta "malı satın aldığın takdirde elinden alınacak olursa ben paranın satıcıdan alınıp sana verilmesini, verilmezse kendim ödemeyi taahhüt ederim" demesi gerekir, çünkü böyle olmadıkça satım akdi ken-

acz bulunduğu için *halâs* yoluyla kefâlet⁴, kefil olunan şeyin ve kefil olunan kimsenin belli olmadığı, sözgelisi, “*Senin kimde alacağın varsa veya falanca kimsedeki alacağına kefil oldum*” şeklindeki kefâlet akdi sahih değildir⁵.

Sigorta akdinin sahih olduğunu söyleyen yazar, temliğin tehlike üzerine olduğunu gözardı ederek diyor ki: Sigortada tehlike ve kumar yoktur. Çünkü sigortalanan kimsenin elde ettiği emniyet, sigortanın karşılığı olabilir. Buna cevaben deriz ki, sizin bahsettiğiniz emniyet, mevcut veya akit yapıldığı sırada başka bilinen bir yerde mevcut ve kendisine işaret edilen bir mal değildir. Dolayısıyla bu emniyet şer’an ivaz, yani paranın karşılığı olamaz. Nitekim; fâiz akitlerindeki zaman tanıma da şer’an bir ivaz kabul edilmemiştir.

İmâm-ı Nevevî, ğarer üzerinde kurulan akdın durumu ve neticeleri hakkında diyor ki: “Ğarer, alışveriş bahsinin çok önemli bir kâidesidir ki, sayılamayacak kadar meseleyi ilgilendirir. Olmayan şeyi satmak, meçhul şeyi satmak ve teslim edilmesi mümkün olmayan şeyi satmak gibi.”

Ben derim ki, bu kadarcık bilgi sigorta akdinin esasını bilmek için kâfidir. Aşağıda “Dürrü'l-muhtar” hâşiyesindeki, “Kitâbu ahkâmî'l-müste'men” kısmında sigorta akdi ile ilgili olarak yazıları zikredeceğiz. Sen de bilirsin ki, İslâm hukukçuları, sigorta ve fâiz meselelerini gündeme getiren yazarın da zannettiği gibi, olmuş veya olması mümkün olan hiçbir meselenin hükmünü bildirmeyi ihmal etmemiştir. Böylece her meselenin hükmünü ve yapıldığı zaman uyulması gereken işleri yazmışlardır.

diliğinden infisah etmez. Uhde kelimesi, bir de muhayyerlik şartı demektir. İşte böyle çeşitli anlamlara gelmesi ve içeriğinin meçhul olması sebebiyle uhde yoluyla kefâlet İslâm hukukunda kabul edilmemiştir. Muhammed Emîn İbn Âbidîn: Reddül-Muhtâr, Matbaatü'l-Meymeniyye Kâhire, IV/282.

- 4 Kefâlet bi'l-halâs, yani halâs yoluyla kefâlet de uhdeye benzemektedir. Burada istihkak yoluyla alınmış bir malın kurtarılmasına kefil olma durumu sözkonusudur. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, bunu sadece satılan malın, yani mebiin kurtarılması şeklinde yorumlamakta ve her zaman buna muktedir olunamayacağı için böyle kefâlete cevaz vermemektedir. Halbuki satın alma yoluyla kefil olursa, kefâlet-i dereke benzeyen bu yol geçerlidir ve aksi durumda semeni îade eder. İmâm Ebû Yûsuf ve Muhammed, satılan malı üçüncü şahsın elinden kurtarmak, bu mümkün olmazsa semeni îade etmek şeklinde yorumlayarak, halâs yoluyla kefâleti geçerli kabul ederler. İbn Âbidîn, IV/282.
- 5 Ayrıca kaldı ki, kefile menfaat sağlayan bir şarta bağlanmış kefâlet İslâm hukukuna göre geçerli değildir. Dolayısıyla kefil olmak karşılığında bir bedel, bir ücret şart edilirse, rüşvet anlamına gelen bu şart geçersiz olduğu gibi, kefâlet de sahih olmaz. Çünkü bu takdirde o kefâlete kefilin bedel olmaksızın rızası bulunmadığı anlaşılır. Bu da sigorta ile kefâlet arasındaki en önemli farklardan biridir. Ömer Nasuhi Bilmen: Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İst. 1985, VI/249 (İmâm Serahsî'nin Mabsut'undan naklen).

İbni Âbidîn, diyor ki: “Müslümanların yaşadığı bir ülkeye, onların izni ile giren gayrimüslime “müste'men” denir. Dârü'l-islâma müste'men olarak gelen bir gayrimüslim, burada yaşamakta olan bir zimmînin, yani bir gayrimüslim vatandaşın haklarına sahip olur. Bunun malını da, fâsid sözleşme ile almak câiz olmaz. Bilakis, dârülharpte bulunan bir “müste'men müslüman”, gayrimüslimlerin malını, fâsid akit ile alabilir. Çünkü, dârülharpte bulunan müste'menin, gayrimüslimlerin mallarını, onların rızası ile alması câizdir. Her ne kadar bizim şeriatimizin esaslarına uymaz gibi görülse de.”

Daha sonra devam ediyor: “Bu şekilde çok sorulan bir sualin cevabı da şöyledir: Bir müslüman tâcir, malını bir harbînin, yani dârülharp vatandaşı bir gayrimüslimin gemisi ile gönderiyor. Gemi sahibi olan gayrimüslime, navlun veriyor. Ayrıca, dârülharpte bulunan bir harbîye, bir ücret de veriyor. Gemi yanar veya batır yahut soyulursa ya da başka bir şekilde gemideki mal elden giderse, o harbî, bu malın bütün değerini, sigorta parası karşılığı olarak, müslüman tâcire ödüyor ve buna “sigorta” diyorlar. Fakat, harbînin, sultanın izni ile İslâm ülkesinde oturan müste'men bir vekili de vardır. Tüccar, sigorta sözleşmesini bu vekili ile yapıyor. Sigorta parasını, tâcirden, bu vekil olan gayrimüslim alıyor. Denizde, tâcirin malından bir parça yok olursa, bu parçanın değerini tamamen bu vekil ödüyor. Anladığımıza göre, müslüman tâcirin, yok olan malının değerini bu vekilden alması caiz olmaz. Çünkü, bu para, dârülişlâmda yapılan sözleşme ile doğan ve İslâm hukukunun izin vermediği bir alacaktır.

Şayet şöyle bir soru sorulsa ki: Emânetçi, mal sahibinden emânet parası alınca, mal helâk olursa, malı ödemesi lâzım geliyor. Sigorta da böyle değil midir? Bu soruya cevabımız şöyledir: Sigortacıdan alınan para, emânetçinin ödemesi gibi değildir. Çünkü mal, sigortacıya teslim edilmiş değildir. Gemiye teslim edilmiştir. Eğer, sigortacı, geminin sahibi olursa, ecîr-i müşterek, yani serbest işçi durumuna gelir. Mal elinde emânet olur. Verilen sigorta parası, emânetçiye verilen para gibi olur. Bundan başka, emânetçi ve ecîr-i müşterek, batma, ölüm ve benzerleri gibi sakınılamıyacak sebeplerle elden çıkan malı ödemezler.”

İbni Âbidîn devamla diyor ki: “Müslüman tüccarın dârülharpte bulunan bir harbî ortağı olup, bu ortağı, orada, sigortacı ile sözleşme yapar ve helâk olan malın bedelini, orada sigortacıdan alıp, buradaki müslüman ortağına gönderirse, müslüman tâcirin, gelen bu parayı alması caiz olur. Çünkü, fâsit olan sözleşme, dârülharpte ve iki harbî arasında olmuştur. Onların malı, kendi istekleri ile, müslümana gönderilmiştir. Almasında mahzur yoktur. Müslümanın, dârülharbe gidip, sigortacı gayrimüslim ile orada sözleşme yapması ve helâk olan malın değerini, dârülişlâmda, sigortacının vekilinden alması caiz olur. Çünkü, dârülharpte bir harbî ile yapılan sözleşmenin kıy-

meti yoktur. Harbînin malını, onun rızası ile almış olur. Gayrimüslim ile sözleşmeği dârülişlâmda yapıp, malın bedelini gayrimüslimden dârülharpte alırsa, gayrimüslimin isteği ile olsa bile, alması caiz olmaz. Çünkü, bu parayı dârülişlâmda yapılan fâsit akit neticesi olarak almaktadır. Dârülişlâmda yapılan her akit geçerlidir. Şer'î hükümleri yapılır. Bu akit fâsit olduğu için harâmdır." Bu bilgiler Redd-ül-muhtâr'dan özetle alındı.

Çeşitli Sigorta Akitlerinin Ortaya Çıkışı

Sigorta, milâdî onyedinci yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıktı⁶. Bunu keşfedenler, şartları ve şekilleri hakkında çok şeyler söylemiştir. Sigorta, ileride başına bir iş gelebilir diye hiç çalışmadan ve hukukî bir karşılık ödmeden, başkasının malını kumar yoluyla almaktır. Aslında sigorta akdine, nass, yani âyet ile haram olan "meysir" (kumar) demek en uygun olanıdır. Aşağıda sigortanın en yaygın ve ülke servetinin en büyük bölümünü emen, yiyip bitiren kısımlarını ele alacağız:

1- Hayat Sigortası. Bu akitte, sigortalanan kimsenin ömrünün ne zaman sona ereceği tayin edilir. Şayet bu vakitten önce ölürse, şirket ölenin geride bıraktıklarına o ana kadar ne (prim) kesildiyse öder. Tabii ki, eğer sigortalanan kimse, taksitlerini ödemiş ise. Ödediği taksitler, alınacak mal kadar olmasa da bu böyledir. Sonuçta, bu adam dinini başkasının dünyası karşılığında satmış ve günahkâr olmuştur.

2- Kazâ sigortası. Bu genellikle araba kazalarına karşı yapılan sigorta çeşitidir. Sigorta şirketi kâr-zarar tehlikesi olduğu halde, belli aralık ve belli

⁶ Avrupa'da sigortanın ortaya çıkışı daha eskilere dayanır. 1435 tarihinde Barcelona emirânemesiyle ilk defa deniz sigortasının esasları konulmuştur. Öte yandan onüçüncü yüzyılda Anadolu'da geçerli olan bir usul vardı. Burada Selçuklu devleti, ticaretin gelişmesini sağlamak ve halkın bir takım mağduriyetlere uğramasının önüne geçmek maksadıyla, biraz da devletin emniyeti sağlama görevinin tezâhürü olarak, zarara uğrayan ticaret mallarını tazmin ediyordu. Aynı usule Büyük Selçukluların bir bakımdan vârisi olan İlhanlılarda da rastlanmaktaydı. Bir çeşit sigorta olarak nitelendirilebilecek bu usulün, o zamanlar Anadolu ile sıkı temasta bulunan Cenevizliler ve Venedikliler tarafından Avrupa'ya götürülerek geliştirildiğini ve bunun sigortanın esasını teşkil ettiğini kaynaklar bildirmektedir. Yılmaz Öztuna: Türkiye Tarihi, İst. 1964, II/153, 234. Osmanlılarda da derbent teşkilatı bu usulün devamı gibidir. Burada Selçuklulardaki kervan sigortasından farklı olarak tazminat sorumluluğu devlette değil, bir tür şirket halinde çalışan fertlerdedir. Belli nitelikleri taşıyan bu fertler, tehlikeli yolların emniyetini sağlamalarının ve eğer bu yollardan geçenlerin mallarına bir zarar gelmişse tazmin etmelerinin karşılığında vergiden muaf olurlardı. Görülüyor ki, burada sigortacı derbendçi, sigorta yaptırın ise devlettir. Onbeşinci asrın ortalarından itibaren üçyüz yıl kadar devam eden bu usulde vergiler sigorta primlerine karşılık tutulmuştur. Bkz. Cengiz Orhonlu: Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, İst. 1963. Bütün bunlar devletin bir ihsanı niteliğinde olduğundan İslâm hukuku hükümleriyle ters düşmemektedir.

miktardaki taksitler karşılığında bu sigortayı yapar. Uzun ve ince bir tahki-kattan ve bıktırıcı bir da'vâdan sonra, trafik kazası geçiren kimsenin zararı tazmin edilir. Sigortalı oldukları için birçok şöförler insanların canlarıyla ve mallarıyla oynamakta, çocukları ve yaşlıları korkutmaktadır. Tabii ki bunların aklında, kisas gibi bir korku yoktur. Maalesef bu ümmet, bu musîbete tutulmuş durumdadır. Halbuki böyle birşeye ihtiyacı yoktu. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh.

3- Yangın Sigortası. Bu sigorta çeşitinin en garip ve en kötü sonuçlarından biri de, birçok insafsız müşterinin, sigortalı binayı gizlice tahliye ettikten sonra yakmasıdır. Tâ ki, daha önce üzerinde anlaşılan parayı hile ve kandırma yoluyla alıp haram kazanç sağlasın. Hiç şüphesiz sigortanın bu çeşiti, birçok insanın ahlâkını bozmuş, komşularına eziyet vermesine sebep olmuş ve o habîs kârı elde etmek için, mallarını telef etmişlerdir. Bu arada sebep olduğu tartışmalar, da'vâlar ve mahkemeler de işin cabasıdır. Bu tip hileler, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul'da çok yaygındı. Hatta o zamanki binâlar, ahşap ve tuğladan inşa edildiği için, yangınlar çok yayılmıştı. Bir ara büyük bir yangın çıkmış, binlerce ev, bina, eşya ve canın yanmasına sebep olmuştu. Bu şekilde şehrin büyük bir kısmı yanmıştı. Sigorta şirketleri bunları tazmin etmekten âciz kalıp iflas etmiş- veya iflas etmiş gözükmüş- ve bu şekilde her iki taraf da zarar etmişti⁷.

Fâiz Hükümleri

Fâiz, Allahın haram kıldığı büyük günâhlardandır. Fâizciler için çok şiddetli tehditler vardır. Fâiz, bütün semavî dinlerde yasaklanmıştır. Onu helâl gören geçmiş ümmetleri, Allah kötölemiştir. Nitekim Allah buyuruyor ki: (Ondan yasaklandıkları halde, fâiz almaları ve insanların malını haksız yere yemeleri yüzünden, azaba lâıyk oldular.) [Nisâ: 161].

Yine buyuruluyor ki: (Ey mü'minler, Allahtan korkun ve fâizden henüz alınmamış olup da kalanı bırakın, almayın. Eğer bunu yapmazsanız, Allah ve Resûlü ile harbe hazır olun! Eğer fâizcilikten tevbe ederseniz, sermayeleriniz

⁷ Buna örnek olmak üzere, Sultan Abdülhamid'in mâbeyn kâtibi Tahsin Paşa'nın hatıralarında 1905 yılına ait enteresan bir bilgi vardır. Katina adında bir Ermeni kadının saraya yaptığı bir ihbar ve daha sonra buna dair savcı Cemal beyin huzurunda verdiği ifadede, vaktiyle bunun dostu olan ve şimdi kendisini terkeden sigorta simsarı Artin'in bir takım yolsuzluklarda bulunduğunu intikam sâikiyle bildirmiştir. Pâdişahın bizzat ilgilendiği bu olay üzerine yapılan tahkikatta, onbeş kişilik bir çeteyle çalışan bu Artin'in, önceden bazı sigorta şirketlerinden adamlarla uyuşup anlaşığı, sözcelişi bin lira değeri bulunan bir evi beşbin liraya sigorta ettirerek sonra yardakçıları vasıtasıyla bu evi kundaklattığı, bilahare de sigorta şirketinden parayı aldığı ortaya çıkmış, adamlar suç üstü yakalanmıştır. Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, İst. 1990, 254-255.

yine sizindir. Ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.) [Bekara: 278-279].

Rivayete göre, bu âyet indiği zaman; Benu Amr es-Sekafi [kabilesi] ve onlardan başka fâiz ile uğraşanlar; “Hayır, bizim Allah ve Resûlü ile harbetmeye gücümüz yoktur.” deyip sermayelerine razı oldular. Borçlular şikâyetle bulunup dediler ki, “Gelirlerimiz elimize geçinceye kadar, bize mühlet verin.” Bunlar da onlara mühlet vermeyince, Allah şu âyeti indirdi: (Borçlunun eli dar ise, geniş bir zamana kadar mühlet verilir.) [Bekara: 280]. Genişlik, borcunu ödeyebilecek kadar mala sahip olmaktır.

Fâiz, iki malı değiştirirken alınan karşılıksız bir fazlalıktır. Aynı cinsten olan iki malın değiştirilmesi anında alınan fazlalık, ister mal olsun ister mühlet vermek olsun farketmez. İleride bunun örneğini vereceğim.

Hz. Peygamber diyor ki: (Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz değiştirildiğinde her iki malın aynı mecliste teslim edilmeleri, tarafların bunları birbirinden teslim almaları ve ikisinin miktarının aynı olması gerekir. Şayet bu sınıflar farklı ise, peşin olduğu sürece nasıl isterseniz öyle satarsınız.) [Müslim].

Bilâl-i Habeşî, Hz. Peygamber’e biraz “berniye” hurması getirdi. Hz. Peygamber, O’na bunlar nereden geldiğini sordu. Cevaben dedi ki: “Yanımda bir miktar kötü hurma vardı, ondan iki sâ’ (yaklaşık yedi kilo) verip bundan bir sâ’ (üçbuçuk kilo) aldım”. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi ki: “İşte bu fâizin ta kendisidir. Böyle yapma! Fakat satınalmak istediğin zaman, hurmayı başka bir satışla sat, sonra onun [parası]yla satın al”. [Buhari, Müslim]

Sözgelişi, altını bozdurmak veya başka altınla değiştirmek istersen her iki altın gramının aynı olması ve ikisinin de hazır olması ve veresiye olmaması gerekir. Fakat cinsler farklı ise, meselâ, gümüş, altınla değiştiriliyorsa, sadece ikisinin hazır olması gerekir, ağırlıklarının aynı olması gerekmez. Bu konuda fazla bilgi sahibi olmak isteyenler, fıkıh kitaplarındaki fâiz konularına bakabilirler.

Bey' (Satım) ve Diğerlerinde Sıkça Görülen Fâsid Akitlere Örnekler

Bilinmelidir ki, fâiz kavramı, fâizle borç para vermek veya borç senedini borçludan başkasına satmak ve benzeri şeylerden ibaret değildir. Bunlardan başka birçok fâiz çeşitleri daha vardır. Hepsinin günahı aynı değildir, farklı farklıdır. Bu günah, hakkındaki tehdide, sebep olduğu mahzurlu işlere, açıktan yapmaya, sonucuna bakmaya ve günâhı gizlemek için onu gizli yapmaya göre değişir. Çok yapılan fâsit akitlerden biri şudur ki: Satın aldığı şeyi kabzetmeden önce birine satmak, sonra onun da başkasına satması ve böyle

sürüp gitmesidir. İşte bu alış-veriş fâsittir. Şeriat bundan uzaklaşmayı emretmektedir. Böyle bir alış-verişten gelen mal habistir.

Bu fâsit akitlerden biri de şirkette olur. Şöyle ki, şirketin kâr ve zarar etmesine bakmadan, ortaklardan birinin, kendisi için şirketin sermayesinden bir ücret tayin etmesi. İşte böyle bir ücret tayin etmek, şirket akdinin fâsid olmasına sebep olur. Çünkü şirketin malı tükenebilir veya şirket kâr etmeyebilir.

Rüşvet, gasp, her çeşit kumar ve insanın gayr-ı meşru yolla elde ettiği malların tamamı, Allah'ın yasakladığı fâiz çeşitlerindedir. Şu âyeti düşünmek lâzımdır: (Fâiz alıp verenler dediler ki: "Alış-veriş tıpkı fâiz gibidir". Halbuki Allah, alış-verişi helâl, fâizi haram kılmıştır.) [Bekara: 275] Çünkü mahlûkları yaratan Allah'tır. Dolayısıyla herkes O'nun kuludur. Allah herkesin sahibidir. İstedığı şeyi onlara helâl kılar, istediği şeyi yasaklar. Hiç kimsenin O'nun helâl-harâmına itiraz etme hakkı yoktur. Kullarına düşen şey, O'na itaat etmek, O'nun her hükmüne, emir ve yasaklarına teslim olmaktır.

Fâizin Doğurduğu Sonuçlar ve Yasaklanmasındaki Bazı Hikmetler

Allah buyuruyor ki: (İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz fâiz cinsinden herhangi bir mal veya para, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını istiyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, [sevaplarını ve mallarını] kat kat arttıranlardır.) [Rûm: 39]

Allah bilir ya, fâizin haram olmasının hikmeti şudur ki: Allah, kullarının menfaatlerini, geçimlerinin sağlanmasını ve kâr elde etmelerini, ticaret, sanat ve ziraate bağlamıştır. Fâizi de haram kılmıştır. Çünkü fâiz, insanları bu geçim vasıtasından alıkoymaktadır. Para sahibi olan kimse, parasını fâize yatırdığı zaman, kolaylıkla, hiçbir yorgunluk ve sıkıntı çekmeden paralarını artırabilir. Bu iş, insanların ticaret ve hizmetlerden menfaatlenmesinin kesilmesine sebep olur. Yine fâiz, insanların borç vermek suretiyle birbirlerine iyilik yapmalarını engeller. Çünkü Allah, fâizi yasakladığı zaman, insanlar sevap kazanmak için birbirlerine seve seve borç verdiler. Şüphe yok ki, bunda birbirini sevme ve yardımlaşmanın rolü vardır. Çok görülmüştür ki, hiç aldırılmadan fâiz alış-verişini yapanlar ve Allahın haram sınırını çiğneyenler, çok büyük servet ele geçirirler. O zaman fâiz onların hoşuna gider, çok büyük borçların altına ve büyük ticarî işlere girerler. Bir de ansızın kesat veya kıtlık günleri başlar veya başlarına bir iş gelir. -Nitekim bu tip sürprizler çok görülmüştür.- İşte o zaman, fâiz kapanının altına girerler. Borçlarını ödeyemeyecek duruma gelirler. Bu yüzden fâizleri kat kat artar. Tâ ki, ellerindeki bütün mallar ve gayrimenkuller çıkıncaya kadar. İşte o zaman iflastan başka çareleri olmaz. Verdikten sonra almasından Allahü teâlâyâ sığırız.

Fâiz sisteminin kötülüklerinden birisi de şudur ki, çok büyük miktar paranın birikmesine sebep olur. Kara borsacı, önceden bu paraları borç olarak alır. Bilhassa kıtlık yıllarında bu paralarla zarurî gıda maddeleri ve ihtiyaç eşyasını stok eder. Bunun neticesi olarak bu malların fiyatları artar. Bütün bunları mal toplama hırsını habîs mallarla tatmin etmek için yapar. Bu mallar pazarlarda bulunmadığı zaman böylece fakirleri ve geliri sınırlı olanları sıkıntıya sokar. Bu da halk tabakalarını birbirine düşman eder. Tefrikaya, sapmalara, sonra da anarşiye ve komünizme yol açar. Öyle ki, bunların ekserisi birçok dünya şehirlerinde gözlenmiştir.

Sigortanın sebep olduğu kötülüklerden, 1930 ve sonraki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen hadiseleri anlatacağım. O zaman, piyasalarda çok büyük nakit artışı olmuş, bankalar ticarete çok büyük miktarlarda nakit aktarmıştır. Bunun sonucunda, eşyalar ve ürünlerin fiyatları çok fahiş bir şekilde artmıştır. İşte tam bu sırada tamahkâr insanlar, çok büyük talep olduğu için ihtiyaç eşyaları alıp stok etmişlerdir. Sonra bu durum ters tepmiş ve piyasalarda büyük bir durgunluk yaşanmıştır. Daha sonra da orada büyük bir gerileme olmuş, bu da, ânî bir zarara ve birkaç haftayı geçmeyen çok kısa bir zamanda tedavülde bulunan otuz milyar doların kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Bu hadiseden sonra, üretim önceki devreye göre yarı yarıya düşmüştür. Bu durum, üç sene boyunca, bu darlığın (krizin) baskısı altında devam etmiştir. Bu krizin sonuçları, malî kurumlara da sirayet etmiş, hatırlanacağı üzere 2297 banka 1931 senesinde kapanmıştır. Hatta bu darlık, bütün Avrupayı sarmış, her tarafta işsizlik baş göstermiş, gelir azalmıştır. Özellikle dar gelirli işçinin kazancı çok düşmüş ve işler ancak dört sene devam eden kriz sonunda eski durumuna dönmüştür. (Bu bilgiler, iktisatla ilgilenen resmî dairelerin istatistiklerinde yer almıştır.) Bu hâdise de (Allah, fâizi yok eder, yani fâiz karışan malın bereketini giderir.) [Bekara: 276] sözünün doğruluğunun delillerinden biridir.

Bu Konuları Gündeme Getiren Prof. Zerka'nın Sığındığı Yamalı Kıyaslar

Bu sigorta konusunda, İslâm hukukunun hükmünü beyan ettikten sonra bu konuyu gündeme getiren Prof. Zerka'nın sığındığı yamalı kıyasları açıklayalım ki, bunun nasıl düşündüğünü ve bu düşüncelerin muhtevâsını anlayasınız.

Yukarıda ismi geçen profesör, iddiasını haklı çıkarmak için, hataen adam öldürmede diyetin âkileden, yani asabe olan akrabadan istenmesi ve bir de mevla'l-muvâlât akdi, yani bir kimsenin İslâm dinine girmesine sebep olan müslümanın, bu gayrimüslimin velâyetini kabul etmesini sağlayan sözleşme gibi içinde yardımlaşma ma'nâsı bulunan akit ve hükümlere kıyasta bulun-

muş, ayrıca kazanç işlerinin yürüyebilmesi ve makâsıd-ı hasene denilen dinin hedeflediği güzel gayelere erişilebilmesi için varlığı farzolunan zaruretleri delil göstermiştir.

Aşağıda, bu hükümlere kıyas yapılamayacağını göstermek için, bunları kısaca açıklayacağım. İslâm hukukçuları diyor ki: Hataen adam öldürmekte âkileye diyet gerekir. Çünkü insanın canı muhteremdir, hiçbir sûrette heder edilmesine izin verilmez. Hata ile öldüren kimse de mazurdur. Dolayısıyla ondan da diyet almak için bir sebep yoktur. Kanun koyucu, bunun elinden tutmayan, yani böyle bir işi yapmasına engel olmayan âkileyi kusurlu görmüştür. İşin hakikatine bakılırsa, bu kusurlu kimselere ders vermek içindir. Bizim konumuzla hiçbir ilgisi yoktur.

Yine İslâm hukukçuları, mevla'l-muvâlât, yani yardım akdinin sebebi hakkında dediler ki: İki kişi arasında, öldüğü zaman kendisine vâris olmak ve bir cinayet işlediği zaman âkilesi yerine geçip diyetini ödemek şartıyla, birinin diğerine velî olması sonucunu doğuran sözleşmedir. Mevla'l-muvâlât akdinin, bir yardımlaşma akdi olup kanun koyucunun bunu hükmî bir akrabalık kabul ettiği bildirilmiştir. Vâris olmadığı zaman, bu kimse vâris olur. Bu akit, Arapların dışındaki milletlerden müslüman olmuş ve nesebi belli olmayan kimselere mahsustur. Bu akdin aslı ihtiyarîdir. Kıyasın hilafına yapılan vasiyet gibidir. Bundan anlaşılıyor ki, kanun koyucu muvâlât akdini, insanların kanlarınının heder olmama gayesini güdenleri teşvik için kabul etmiştir. Sonra bu akit, kıyasın hilafına olarak hususî bir vâkıa hakkında vârid olmuştur. Dolayısıyla başka şeyler, buna kıyas edilmez⁸. Allahü teâlânın kumarcılığı haram ettiğine dair vârid olan nasslara muaraza etmesi, çatışması mümkün değildir.

Adı geçen profesör, sigorta akdi zaruretten dolayı câizdir, çünkü işlerin yürüyebilmesi için sigorta akdini yapmakta zaruret vardır, diyor. Kendisi, bunu uydurduğu şu meseleye kıyas etmiştir. Güya İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin öğrencisi İmam Muhammed bin Hasan, mevâşinin, yani koyun, keçi, sığır, deve gibi hayvanların aslında necis olan terslerinin, zaruret ve umumî belvâ bulunduğu gerekçesiyle temiz kabul edildiğini bildirmiştir.

Ben derim ki, bu meseleyi gündeme getirenin bu sözü İmam Muhammed bin Hasan'a iftiradır. Hiçbir sebebi bulunmayan kötü bir anlayıştır. İmam Muhammed dinin yasakladığı birşeyi asla kendi kafasına göre helal saymamıştır. Onun böyle birşeye cesaret ettiğini düşünmekten Allaha sığınırım.

⁸ Nitekim, "Alâ hilâfi'l-kıyas sâbit olan şey, sâire makîsü'n-aleyh olamaz.", yani bir meselede kıyasa muhalif olarak hüküm konulmuşsa, bu, esas prensipten istisna demektir, artık başka bir mesele buna kıyas edilemez. (Mecelle m:15).

İslâm hukukçuları diyor ki, İmam-ı Muhammed, zaruret ve umumî belvâ bulunduğu için bu gibi hayvanların terslerinin temiz olduğuna fetva vermiştir. Çünkü bu konuda necâset ve tahâret delilleri birbirleriyle teâruz halindedir, yani çatışmıştır. Bunlardan biri, develerin sidiklerinin tedavide kullanılmasıyla ilgili “Ureniyyîn” hadîsi⁹, “Budâ’a” kuyusuna necâset atıldığına dair hadîs¹⁰, ayakkabılarda bulunan necasetin “delk” ile (bir yere sürtmekle) temiz olduğunu bildiren hadîs¹¹ ve yerinde anlatıldığı gibi diğer hadîslerdir.

Söyleyin bakalım şimdi, bugüne kadar, sigorta ve fâiz akitleriyle irtibatı olmadığı için, memleketimizin açlık ve darlığa düştüğünü duydunuz mu hiç? Yazarın zannına göre ahlakları ne kadar yüksek olursa olsun, mal toplamak, malların en büyük kısmını ele geçirmek ve bunları tamamen ülkeden çekmekten başka hiçbir düşünceleri bulunmayan şirketlere gidip sığınmamızda ne gibi bir zaruret vardır? Evet, bu anlattıklarımız fiilen vâki olmuş, milyonlarca lira dışarıya götürülmüş ve ülke bu servetten mahrum olmuştur. Zerka, sigorta akdinin cevazına dair görüşünü desteklemek üzere, sigortanın yardımlaşma ve ihtiyacı karşıladığı, işlerin maksat ve ma'nâlarına göre değerlendirileceği gibi belîğ ve süslü sözleri çok kullanmış¹², fakat benim bildirdiğim hükümlerden sonra bu sözler, ne haramı helal, ne de helâli haram edebilir.

Kazanç meseleleriyle ilgili daha geniş bilgi almak isteyenler, bizim: “*el-Ma'lûmâtu'd-darûriyye fi'l-muamelâti's-ser'iyye*” kitabımızı okusun! Bu kitabımız anlaşılması kolay ve çok faydalıdır. Uzun kitaplara bakmaya ihtiyaç bırakmaz.

Hz. Peygamber, Taberânî'nin Evsat'ta bildirdiği bir hadîste diyor ki: (Zekâtı verildikçe ne karada ve ne de denizde mal telef olmaz, o halde mallarınızı zekâtla koruyun.)

⁹ Tirmizî: Tıbb 6.

¹⁰ Hadîs, içine çeşitli pislikler atılan bu kuyunun suyunun temiz olduğunu bildirmektedir. Ebû Dâvud: Tahâret 34; Tirmizî: Tahâret 49; Nesâî: Miyâh 2.

¹¹ Ebû Dâvud: Tahâret 141.

¹² Burada kastedilen, Zerka'nın bey' bi'l-vefâyı, yani geri alım şartıyla satışı örnek vererek, bunu hem sonraki zamanlarda ortaya çıkan akitlerin hukuken geçerli kabul edileceğine, hem de akitlerde maksat ve ma'nâya itibar olunacağına delil göstermesidir. Nitekim bu akit, sonradan örf sebebiyle geçerli kabul edilmiş ve bazı hukukçularca, akitlerde şekle değil maksada itibar olunması prensibine göre hakkında rehin hükümlerinin cereyan edeceği bildirilmiştir.

Tâcirin Ahlak ve Âdabı

Bu meselemizi, bereketlenmek için bir âyet ve birkaç hadîsle bitirmek istiyorum, tâ ki gönüller rahat etsin ve bunların sayesinde doğruyu bulmak sebebiyle inşaallah büyük sevap kazanılsın. Allah buyuruyor ki: (Öyleleri vardır ki, onları ne ticaret, ne alış-veriş, Allahı zikretmekten, dosdoğru namaz kılmaktan ve zekâtlarını vermekten alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşetle döneceği günden korkarlar. Allah, onların amellerini en güzel bir şekilde mükâfatlandırır ve onlara lûtfundan fazlasıyla verir. Allah, dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır.) [Nûr 37-38]

Hz. Peygamber diyor ki: (Doğru ve emîn tâcir, peygamberler, siddiklar ve şehidlerle beraberdir.) [Tirmizî ve diğerleri]

(İbn Ömer diyor ki, Resûlullah'a; hangi kazanç daha faziletlidir, diye soruldu. Buyurdu ki, insanın kendi elinin çalışmasından gelen kazanç ile her çeşit mebrûr alış-veriş.) [Taberânî] Mebrûr, İslâm hukukunda makbul demektir.

(Her kim, geri vermek şartıyla insanların malını alırsa, Allah ona ödemeyi nasib eder ve her kim telef etmek için mallarını alırsa, Allah onu telef eder.) [Buhârî, Tirmizî]

(Enes bin Mâlik diyor ki, Resûlullah, çarşıya çıktı. Küme hâlinde bir yiyecek gördü. Elini içine daldırdı, yağmur değmiş ıslak yiyecek çıkardı ve sahibine buyurdu ki, "Niçin böyle yaptım?" Dedi ki, "Seni hak (din) ile gönderen (Allaha) yemin ederim ki, bu aynı yiyecektir". Dedi ki, "Sen niye ıslak olanı ayırmadın ki alan bilerek alsın? Bizi kandıran bizden değildir", yani yolumuzdan ve hidâyetimiz üzere değildir. [Taberânî]

(Resûlullah'a, "Hangi kazanç daha faziletlidir?" diye soruldu. Dedi ki, "Hiç şüphe yok ki, en tayyib, en güzel ve temiz kazanç, öyle tüccarların kazancıdır ki, konuştukları zaman, yalan söylemezler, kendilerine birşey emânet edildiği zaman hiyânet etmezler, söz verdikleri zaman caymazlar, birşey satın aldıkları zaman aldıklarını kötülemezler, birşey sattıkları zaman sattıklarını övmeyizler, borçlandıkları zaman ödemeyi geciktirmezler, alacaklı oldukları zaman da borçluyu sıkıştırmazlar.) [Beyhekî]

Huzeyfe ve Ebû Mes'ûd el-Bedrî diyorlar ki, Resûlullah'tan şöyle buyurduğunu işittik: (Sizden önceki (ümmetlerden) bir adama ölüm meleği canını almak geldi. Ona dedi ki: "Herhangi bir hayırlı iş yaptın mı?" Dedi ki "Bilmiyorum". Ona denildi ki: "İyi düşün!". Dedi ki, "Hiç bir şey bilmiyorum. Sadece şu var ki, dünyada iken insanlara birşeyler satıyordum. Elinde parası olana mühlet verir, eli dar olanı da afvederdim". Bunun üzerine Allah, onu cennete koydu.) [Buhârî, Müslim]

Resûlullah buyurdu ki: (Ey insanlar! Allahtan korkun! [Rızkı] ararken mutedil olun! Hiçbir kimse, geç de olsa rızkını almadan katiyyen ölmez. Öyleyse, Allahtan korkun ve [rızkı] talep etmekte mutedil davranın! Helâl olanı alın ve haram olanı bırakın!) [İbni Mâce, Hâkim]

Hâtıme (Son Söz)

Ben, bu açıklamayı yaparken hakkı ortaya çıkarmak ve gerektiğinde nasihat ve ihtarda bulunmayı yaygınlaştırmaktan başka hiçbir hedefim yoktur. Eğrilikleri [yanlışlıkları] düzeltmek gücüne sahip değilim, aynı zamanda nefsimi de temize çıkarmıyorum. Böyle bir şey nasıl mümkün olabilir ki, tamahkârlığın insanlara gelebe çaldığı, bu dinin hükümlerine uymaya verilen önemin azaldığı, helâl ile haramın birbirine karıştığı, zulmün çoğalıp düzenin bozulduğu bu zamandayız.

Resûlullah buyuruyor ki: (İnsanların başına öyle bir zaman gelecek ki, fâiz yemeyen hiçbir kimse kalmayacak, yemeyen kimse de onun tozuna ma'rûz kalacak.) [Ebû Dâvud, Nesâî]

Bu konuyu gündeme getiren profesör [Zerkâ] -Allah ona hidâyet versin ve dilerim hayra ve doğruya dönsün- şer'î haberleri ve nasları, yani İslâm hukukunun delillerini arasaydı ve ihtisas sahibi ilim ehline danışsaydı, sadece kendi görüşüne göre amel etmeseydi, hakkı bulurdu ve bizim de böyle bir konuya girmemize ihtiyaç kalmaz ve bizi ona reddiye yazmak sıkıntısından kurtarırdı. Özellikle şunu belirtmekte fayda var: Mal toplama hırsı hakikatleri aramaya galebe çalmıştır. Öyle ki, akıllı ve dindar zannedilen bazı kimseler, kendilerini âlim sayanlara gidip, çeşitli tevillerle şer'î hükümlerde kendisine cevaz yolunu açmaları, ruhsatları ve hileleri göstermelerini isterler. Bu teviller, bazen zaruret namıyladır, bazen de az miktarda fâiz alıp vermekte bir mahzur bulunmadığı şeklindedir.

Halbuki Allah: (Size sadece sermayeleriniz vardır.) [Bekara: 278] sözü ve benzerleri ile fâizin azını da çoğunu da yasaklamıştır. Bunlar, habîs mallarla hırsların tatmin etmek ve eli dar olan muhtacı sıkıntıya sokmak için fâizli muamele yapıyorlar. Şimdi böyle kimseler ne kadar da çok! Halbuki bu zamanda, zulüm ve katı kalblilik yerine yardımlaşmaya, şefkat ve merhamete şiddetle ihtiyaç vardır, bu ise akıl ve insaf sahiplerine gizli değildir. Bunlar iyi iş yaptıklarını zannediyorlar. Eğer bu ihmalkâr kimseler, fâizcilerin ağna düşenlerin uğradığı hakir görülme, zillete düşme, kötü söz işitme, daha sonra borcunu ödemesi için sıkıştırılma, fâizin çok artışıyla borcunu ödeyememe, bu sebeple de acımasızca en kıymetli eşyalarından olma ve en değerli mülklerini kaybetme gibi şeyleri bilseydi, Allah ve Resûlünün bu zâlim güruha, yani fâizcilere niçin la'net ettiğini anlardı. Allah bizi onların

şerrinden korusun ve buna tutulmuş fakirleri de onlarla muamele etmek ihtiyacından kurtarsın.

Kitabımın sonunda şunu ifade etmek istiyorum: Ben bunları, insanları sıkıntıya, meşakkate sokmak, kazanç yollarını daraltmak için değil, insanlar ellerinden geldiği kadar dinin yasaklarından kaçsınlar, diye yazdım. Allah buyuruyorlar ki: (Ellerinizden geldiği kadar, Allahtan korkun, yani emir ve yasaklarına yapışın!) [Teğâbün: 16]

Yine bilinmelidir ki, bugün kazanç yolları geniştir. Bunlar ticaret, sanat, ziraat, arsa-emlak alım-satımı, şirket, selef satışı¹³ ve buna benzer daha nice yasaklanan yollardan uzak akitlerdir. Üstelik bunlarda samimiyet, güzel muamele ve kanaat, yani az kâra razı olmak vardır, çünkü bununla gönül rahat ve dertler az olur. Kafayı da meşgul etmez. Allah, rızık verenlerin en iyisidir.

Hz. Peygamber diyor ki: (Helâl belli, haram bellidir, aralarında bazı şüpheli şeyler vardır. Bunları insanların çoğu bilmez, bu şüphelilerden uzak duran dinini ve ırzını korumuş olur.) [Buhârî] Yani dinini noksanlıktan ve ırzını da kötülenmekten kurtarır. Başta da, sonda da Allaha hamd olsun, en büyük müşid olan efendimiz Hz. Muhammed'e, soyuna, arkadaşlarına ve O'nun yolunu takip edenlere salât ve selâm olsun.

Yazan: Ârif el-Cüveycâtî Zülka'de 1381/Nisan 1962

¹³ Selef, selem satışının bir başka ismidir. Hatta Irak havalisinde karz-ı hasen için de selef tabiri kullanılmaktadır. Bilmen, VI/8.

